

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

EL BALL DE BASTONS A LES COMARQUES DE TARRAGONA

EL BALL DE BASTONS

A LES COMARQUES DE TARRAGONA

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

programa
difusió CULTURAL
supracomarcal

À M B I T P A T R I M O N I

EL BALL DE BASTONS

A LES COMARQUES DE TARRAGONA

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

EDICIÓ
DIPUTACIÓ DE TARRAGONA
2006

DIRECCIÓ I COORDINACIÓ DE LA COL·LECCIÓ
Servei de Cultura de la Diputació de Tarragona

TEXTOS
Coordinadora de Ball de Bastons de Catalunya:
Robert Rovira i Ferré
Àngel Vallverdú Rom

FOTOGRAFIES
Arxiu Joan Amades
Arts Gràfiques Fàbregas
Anna Cunillera Mercadé
Joan Estrada Bertrán
Rafael López-Monné
Sara Mestre Batet
Sílvia Morales Farré
Robert Rovira i Ferré
Foto Vallvé
Àngel Vallverdú Rom
Anna Fargas i Fabra
Miquel Caelles i Campa

DISSENY DE LA MARCA I IDEA DE LA COL·LECCIÓ
Núria Rubio | Escola d'Art i Disseny de la Diputació de
Tarragona

DISSENY GRÀFIC
Rosendo Linares

IMPRESSIÓ
xxxxxxxxx

© DE L'EDICIÓ
Diputació de Tarragona
Passeig de Sant Antoni, 100 – 43003 Tarragona

© DELS TEXTOS
Els autors
© DE LES FOTOGRAFIES
Els autors
Tots els drets reservats

DL.:

D'uns anys ençà, les nostres comarques han tingut la sort de veure estudiada i editada una part important del seu patrimoni immaterial: textos de representacions teatrals, música, balls, cançoners, etc.

La publicació que us presentem, que és la cinquena de la col·lecció de Difusió Cultural Supracomarcal, tracta dels balls de bastons a la demarcació de Tarragona.

En aquesta obra s'hi analitzen els aspectes històrics, socials i patrimonials del ball de bastons, una expressió cultural fortament arrelada en el nostre país, que ha anat evolucionant i que avui és present en els principals esdeveniments festius de molts dels nostres pobles i ciutats.

Com veureu, ha estat escrita per components de la Coordinadora de Balls de Bastons, no tan sols coneixedors del tema des de la pràctica, sinó també persones que se l'estimen profundament. Des d'aquí els volem felicitar i agrair que hagin volgut compartir el seu saber amb tots nosaltres.

JOAN AREGIO NAVARRO | President de la Diputació de Tarragona

SUMARI

PRESENTACIÓ / 3

INTRODUCCIÓ / 6

NOTES HISTÒRIQUES / 14

LA MÚSICA / 18

EL VESTUARI / 24

FAMÍLIES BASTONERES / 32

BAIX Penedès / 34

CONCA DE BARBERÀ / 37

TARRAGONA / 40

PRIORAT / 42

ALTRES CASOS / 43

LES COLLES / 46

L'ALEIXAR (BAIX CAMP) / 47

ALTAFULLA (TARRAGONÈS) / 48

L'ARBOÇ (BAIX Penedès) / 49

BELLVEI DEL Penedès (BAIX Penedès) / 51

CAMBRILS (BAIX CAMP) / 52

CUNIT (BAIX Penedès) / 54

L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ (CONCA DE BARBERÀ) / 55

LLORENÇ DEL Penedès (BAIX Penedès) / 57

MONTBLANC (CONCA DE BARBERÀ) / 58

REUS (BAIX CAMP) 60

LA RIERA DE GAIÀ (TARRAGONÈS) / 62

SALOU (TARRAGONÈS) / 63

TARRAGONA (TARRAGONÈS) / 64

TORREDEMBARRA (TARRAGONÈS) / 66

VALLS (ALT CAMP) / 67

EL VENDRELL (BAIX Penedès) / 68

POBLACIONS ON EL BALL DE BASTONS NO HA TINGUT CONTINUÏTAT / 70

LA COORDINADORA DEL BALL DE BASTONS A CATALUNYA / 72

APROXIMACIÓ A UN GLOSSARI DE TERMES BASTONERS / 73

PER SABER MÉS / 75

INTRODUCCIÓ

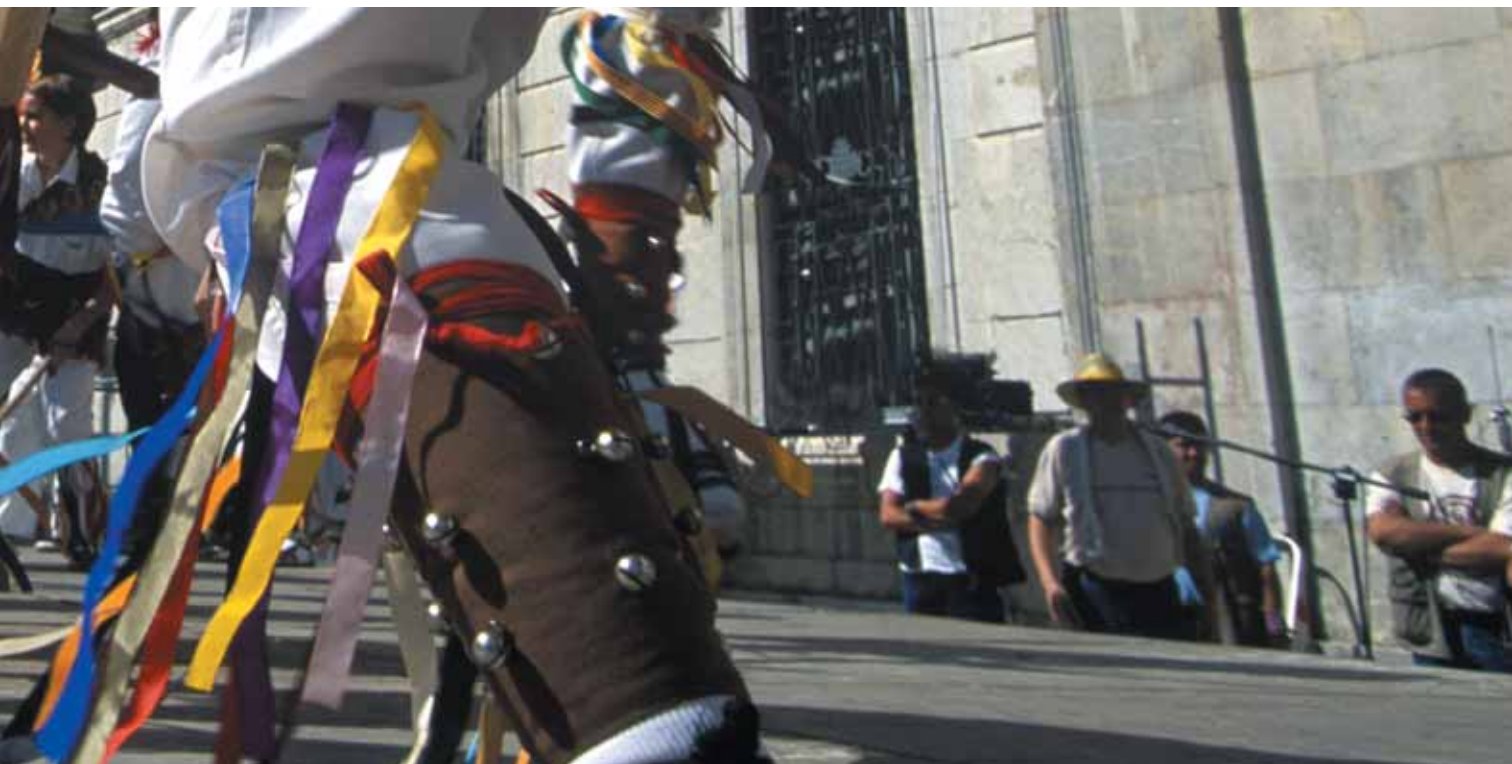
Si féssim un mostreig entre els habitants de la demarcació de Tarragona i preguntéssim si han vist o han sentit parlar del ball de bastons, segurament un 90 % dels enquestats contestaria afirmativament.

Aquest simple fet ja ens dóna una idea de la implantació que té aquesta dansa, ancestral i viva, dins del nostre territori i entre la gent que hi viu i ens ajuda a enllaçar-la amb un concepte que sempre ha existit però que ha tingut una definició contemporània: el patrimoni cultural immaterial.

La UNESCO, per mitjà de la Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, l'ha definit com “les pràctiques, les representacions, les expressions, els coneixements, les habilitats, així com els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que hi estan associats, que les comunitats, els grups i, en alguns casos, els individus reconeixen com part del patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, transmès de generació en generació, es veu constantment recreat per la comunitat i grups en resposta a un entorn, en interacció amb la natura i la seva història, i els proporciona un sentit d'identitat”

Cos de Bastoners de l'Esbart de Santa Tecla de Tarragona
Rafael López-Monné

INTRODUCCIÓ

Aquesta magnífica definició no admet dubte i ens dóna les claus per adonar-nos de la importància que el ball de bastons (igual que tantes altres danses) té dins del patrimoni cultural no solament català, sinó mundial, ja que la pràctica totalitat de requisits que s'hi esmenten són aplicables al ball que ens ocupa. Analitzem-ho:

- És una pràctica que implica coneixement i habilitat, en tant que és una destresa i una experiència que s'adquireix amb un exercici sistemàtic. A ningú no se li escapa que el ball de bastons no és fruit de la improvisació ni d'un dia ni de deu anys; han calgut segles per veure'l tal com el coneixem avui en dia.

Morris dancers. Anglaterra
Joan Estrada Bertran

Malgrat que no està tant en consonància amb allò que volem analitzar, també en podem extreure una interpretació més immediata en el sentit que un individu (persona) necessita un exercici sistemàtic i continuat per conèixer-lo i portar-lo a terme.

- És una representació de dos bàndols enfrontats simulant una batalla, derivada dels ensinistraments dels antics guerrers. És una representació pantomímica i al·legòrica sobre la recerca de la fertilitat de la terra. És una representació de l'eterna lluita entre el bé i el mal. Trieu la representació que vulgueu, però no deixarà de ser una representació.

Ball de Bastons de Nepal. Bhaktapur (Nepal)
Miquel Caelles i Campa

INTRODUCCIÓ

- El ball de bastons requereix una sèrie d'objectes i d'artefactes per portar-lo a terme. Evidentment, sense anar més lluny caldran uns elements bàsics i característics que són els bastons, però, a més, cal un vestuari concret, ja que aquesta dansa executada amb roba de carrer perdrà allò que té de característic i peculiar. A més, tindrà un espai cultural associat que podrà ser físic (els carrers i les places) o conceptual, que serà la festa (profana o religiosa).

Amigos del Dance y paloteado.
Tudela (La Rioja)
Robert Rovira i Ferré

Dantza Taldea "Kriskitin". Durango (País Basc)
Àngel Vallverdú Rom

INTRODUCCIÓ

- Igual que totes les altres danses tradicionals, el ball de bastons s'ha transmès fins als nostres dies de generació en generació de manera consuetudinària, i es veu constantment recreat per la comunitat que el reconeix com a propi i part del patrimoni cultural (en el sentit més ampli). En el nostre cas, quan parlem de comunitat o grup podem parlar directament de nació, ja que una amplíssima part de Catalunya gaudeix del ball de bastons en les seves festes. Automàticament, això significa que ha clavat unes arrels fondíssimes en el subconscient comunitari; altrament no s'explicaria que aquesta representació hagi perviscut més enllà de guerres, penúries i prohibicions. Robert Rovira i Ferré, President

Com s'ha esbossat en el punt anterior, ha interaccionat amb la història i ha donat un sentit d'identitat, ja que ha perviscut contra moltes adversitats algunes vegades, fins i tot, plantant cara al poder espiritual o al poder secular per poder existir mentre que la posició fàcil hauria estat desaparèixer i no deixar rastre. Altres vegades, però, la desaparició ha tingut lloc de manera no traumàtica per circumstàncies diverses i després, formidablement, com l'au Fènix ha tornat a renéixer de les seves cendres (d'això en tenim nombrosos i notables exemples).

Danzantes de Santa Orosia. Yebra de Basa (Aragó)
Àngel Vallverdú Rom

INTRODUCCIÓ

La interacció amb la història s'ha produït també gràcies a una grandíssima capacitat d'adaptació i versatilitat, que li ha permès no solament mantenir-se viu, sinó evolucionar de manera que, sense perdre els trets característics, ha fet seus part dels vents de modernitat que han bufat. Un exemple ben clar d'això el tenim en les músiques, les quals han anat engrandint el repertori musical d'aquesta dansa; vegeu, si més no, la gran quantitat de balls coneguts com a xotis o polca, ambdós balls de moda al final del segle XIX i principi del XX.

Quant a la identitat, podem parlar-ne a escala nacional i a escala local; el ball de bastons català té unes característiques que el diferencien clarament del d'altres indrets (a la vegada que en manté moltes altres que l'uneixen a aquests indrets), però no és menys cert que no hi ha dos balls de bastons idèntics a Catalunya. Una identitat en la diversitat: aquesta és una de les granses del ball de bastons.

Ball de Bastonets. Algemesi (País Valencià)
Àngel Vallverdú Rom

INTRODUCCIÓ

Però anant més enllà d'allò que seria estrictament cultural, és necessari i de justícia remarcar un paper molt important que el ball de bastons ha jugat en el nostre país, especialment durant la darrera centúria. No es tracta d'una cosa exclusiva d'aquesta dansa, però sí que ho ha fet de manera important, intensa i moltes vegades desapercebuda. Es tracta de la fantàstica voluntat i capacitat d'integració que ha tingut. Des de l'arribada de

les primeres onades migratòries, el concurs de persones vingudes de fora ha estat importantíssim i el flux de nous bastoners nascuts en altres llocs ha estat constant.

D'altra banda, d'una forma més plausible hem vist com augmentava la nòmina de bastoners gràcies a la participació de la dona. En efecte, a partir del darrer terç del segle XX el ball de bastons ha estat pioner en la

Ball de Bastons d'Altafulla
Àngel Vallverdú Rom

INTRODUCCIÓ

democratització sexual de les danses populars catalanes, i ha estat una de les primeres a incorporar-hi dones. Avui només queda una colla composta exclusivament per homes. Tota la resta són colles mixtes, colles amb un grup femení o ja directament colles íntegrament femenines.

Finalment, cal remarcar una altra grandesa del ball de bastons: la universalitat. Des que tenim ús de raó fins que se'ns acosta l'hora, podem fer ball de bastons; més de pressa o més a poc a poc, amb més o amb menys força. Podem ser home o dona. Podem haver nascut aquí o no, però al final podem fer-ho. El ball de bastons és gran, molt gran, però la seva és una grandesa dins la senzillesa. La senzillesa de la gent del poble que estima aquesta terra i que s'hi sent més arrelada quan porta a terme aquesta dansa.

Ball de Bastons de Montblanc
Robert Rovira i Ferré

NOTES HISTÒRIQUES

Tarragona, mitat segle
XX. Foto Vallvé

NOTES HISTÒRIQUES

Intentar desxifrar d'on prové exactament el ball de bastons és, ara per ara, pràcticament una quimera, ja que es tracta d'una pràctica (en això sí que quasi tothom s'hi posa d'acord) que es remunta a la nit dels temps, fins i tot hi ha qui diu que a èpoques prehistòriques. Això i el fet que la seva conservació ha estat possible gràcies a la transmissió consuetudinària fa que no puguem establir amb claredat ni una data ni un com va ser aquell primer moment.

Convé que tinguem en compte que d'aquest tipus de dansa n'hi ha pertot. Començant pels Països Catalans, continuant per la pràctica totalitat de la península Ibèrica, bona part d'Europa (especialment a les Illes Britàniques amb els més que coneguts *morris dancers*), Àsia, Àfrica, Oceania, Amèrica... En alguns casos, tenim perfectament documentat com i quan aquest ball arribà a un indret, però en altres el record es dilueix en la nit dels temps.

Postal. Ball de Bastons de Llorenç del Penedès
Anys 60 segle XX
Arts Gràfiques Fàbregas
Cedida per Pau Plana Parés

NOTES HISTÒRIQUES

Així doncs, ens centrarem a intentar entreveure d'on prové el nostre ball de bastons.

En efecte, hi ha diversos corrents que teoritzen sobre els orígens dels balls de bastons. Vegem-los:

- Teoria segons la qual el ball de bastons prové de danses o ritus neolítics d'invocació a la fertilitat de la terra, profilàctics o màgics. Alguns autors sostenen aquesta possibilitat basant-se principalment en els moviments d'alguns balls com ara picar a terra, tal com sosté Joan Amades entre molts altres.

Ball de Bastons del Vendrell
Anys 30 segle XX
Arxiu Joan Amades

NOTES HISTÒRIQUES

- Teoria segons la qual el ball de bastons prové de danses guerreres del món greco-romà tals com les danses pírriques o les dels ritus que portaven a terme els sacerdots salis. Hi ha qui ha trobat una vinculació entre el vestuari predominantment blanc dels bastoners i la forma de vestir tradicional de Grècia, i s'ha arribat a comparar els uniformes de gala de l'exèrcit d'aquest país, el qual també porta faldellí, faixa i una mena de corretges per augmentar la tensió muscular del tors igual com poden fer-ho els mocadors que porten moltes colles de bastoners creuats al pit.

- Teoria segons la qual el ball de bastons prové del ball d'espases que va ser vigent al Principat fins al segle XVIII i que, encara avui dia, es pot veure en múltiples indrets de la geografia ibèrica. És precisament en aquest segle, el XVIII, que anem veient com el ball d'espases entra en franca recessió, principalment com a conseqüència de les prohibicions administratives i eclesiàstiques envers aquesta dansa a causa dels problemes d'ordre públic que provocava. Així, doncs, el metall de les espases es va veient substituït per la fusta dels bastons.

Sigui com vulgui, la primera referència escrita que podem trobar del terme ball de bastons apareix l'any 1151 amb la celebració del casament entre Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó. De fet, es tracta d'un terme força ambigu, ja que no en fa cap descripció, així com tampoc no ho fa dels altres entremesos que hi apareixen.

Entrant ja en les notacions històriques de balls de bastons a la demarcació de Tarragona, podem trobar-ne a partir del segle XVI. Així, alguns autors el situen el 1557 a Tortosa; altres remunten l'aparició d'aquesta dansa (executada per colles foranes) el 1633 a Tarragona i, més encara, concreta que durant el segle XVII hi feren cap colles d'Ardenya, Bràfim, Alcover, Alió i Igualada. També se'l situa al Vendrell el 1733, a l'Arboç el 1770, a Reus el 1792 i a Montblanc el 1872.

Amb alts i baixos, l'activitat bastonera de la demarcació, i del Principat, s'ha anat mantenint, compaginant èpoques de gran efervescència amb altres de franca decadència, fins arribar als nostres dies.

Actualment, podem dir amb goig que el ball de bastons gaudeix de molt bona salut. El bon nombre de colles que hi ha així ho acredita (prop d'un centenar a tot Catalunya) val la pena que ho diguem, ja que moltes vegades aquest fet tan rellevant passa desapercebut. Parlem d'història amb respecte, observant-la i estimant-la, però sense nostàlgia. La història del ball de bastons continua escrivint-se i l'estem escrivint nosaltres, amb el cap alt i mirant endavant amb optimisme.

LA MÚSICA

Ball de Bastons i gralles
de Tarragona
Rafael López-Monné

LA MÚSICA

Només per parlar de les músiques del ball de bastons ja necessitaríem un volum específic, perquè el repertori musical d'aquesta dansa és el més ric de totes les manifestacions de carrer del nostre país.

Aquest fet no és gratuït, ja que hem de tenir en compte que cada grup porta a terme no solament un ball o figura (com se li vulgui dir), sinó que acostumen a ballar-ne de quatre o cinc en endavant.

És evident que les músiques són interpretades per mitjà d'algun instrument. El més important de tots, no cal dir-ho, són els bastons pròpiament dits. En efecte, els bastons són uns instruments dels més antics que es coneixen. Són els que de manera més directa marquen el ritme de la dansa que executen els mateixos balladors. Són, tècnicament parlant, instruments idiòfons. La mida, el pes, la forma i els materials amb què estan fets aquests bastons condicionaran no solament la sonoritat, sinó també el ritme i el tempo de la dansa.

Flabiolaire. Ball de Bastons de l'Espluga de Francolí
Àngel Vallverdú Rom

Flautista. Ball de Bastons de Montblanc
Robert Rovira i Ferré

Podem dir, doncs, que es tracta d'un instrument intern des del punt de vista del ball, ja que els accionen els mateixos balladors.

Podem considerar igualment instrument intern els cascavells o picarols, aquestes petites peces metàl·liques, normalment disposades als turmells dels balladors que dringuen seguint el ritme dels passos d'aquells que dansen. Cal dir que és un dels components de la indumentària que, sonorament, passa més desapercebut, almenys de manera directa, tot i que subliminalment fa una feina prou important perquè, a més de marcar el ritme, proporciona un pedal a la melodia que va calant com la pluja d'hivern a dins l'enteniment de qui presencia el ball.

Si prenem com a referència el cos de ball, o sigui, els vuit o més balladors, tindrem un element musical extern que anomenarem melodia, la qual, a la vegada, pot anar acompanyada d'un altre element rítmic que no és altra cosa que un instrument de percussió (timbal, tabal, tamborino...). Aquesta melodia es porta a terme amb uns altres instruments que convindrà que coneguem encara que sigui d'una forma superficial, que són els que avui dia podem trobar a les nostres comarques.

La gralla: És un instrument de la família dels aeròfons, de llengüeta doble i secció cònica consistent en un tub de fusta d'uns 35 centímetres de llargada on hi ha perforats 9 forats: 6 a la part superior i 1 a la inferior que serveixen per produir les diferents notes, tapant-los o destapant-los amb el tou dels dits; els dos restants, a part de la campana, donen l'afinació de la nota més greu.

Les gralles s'han construït, tradicionalment, amb fusta de ginjoler o granadillo, tot i que actualment se'n fan també d'altres fustes com ara cirerer, bubinga, boix... Solen estar revestides en els dos extrems per unes argolles de llautó, plata o alpaca.

LA MÚSICA

A més del tub, hi ha també dos elements essencials: un és l'inxa (o canya), que està formada per dues làmines de canya lligades. Aquesta peça és la que produeix la vibració per mitjà del flux d'aire que l'interpret hi imprimeix tot posant-se la dita inxa als llavis. En els darrers anys també s'han utilitzat inxes de tenora o d'altres instruments similars com ara la dolçaina. L'altre element és el tudell o broquet: tub metàl·lic, de llautó o plata, de forma troncocònica d'uns 4 centímetres de llargada que uneix la canya a la gralla i transmet la vibració de l'aire des de l'inxa al tub sonor.

La formació més antiga que es coneix amb aquest instrument és la d'un sol graller, cosa que encara passa en alguns indrets, especialment del Penedès, però la tendència actual va cap a la colla de grallers amb dues, tres o més gralles acompanyades d'un timbal.

El flabiol: És un instrument de vent, generalment de fusta dura, de 20 o 25 centímetres de llargada en les mides més habituals.

El so s'hi produeix en migpartir-se en el trencavents o bisell l'aire que hi envia el sonador a través del conducte o pas de l'aire. La seva perforació interior és, generalment, cilíndrica, amb l'extrem inferior del tub obert. Els models antics i també els més senzills de l'actualitat a Catalunya* són d'una sola peça. A partir del segle XIX apareixen els de dues peces anomenades cap i cama. En la mateixa època es comencen a construir amb la part superior que remata l'orifici d'entrada d'aire amb forma de bec (igual que les flautes, precisament anomenades de bec), però els models més reculats en el temps o més senzills actuals tenen el cap pla (flabiol capplà) o bé lleugerament esbiaixat. Les fustes més utilitzades són: ginjoler, boix, cirerer, servera, ametller, granadillo, banús, tot i que encara es pot veure algun acompanyant d'un ball de bastons amb instruments fets de canya.

**Recordem que a Mallorca també es toca el flabiol, molt al model del Principat.*

Flabiolaire. Ball de Bastons de Cambrils
Àngel Vallverdú Rom

LA MÚSICA

Les notes s'hi obtenen bàsicament per digitació, seguida o forçada, tapant o destapant els forats que hi ha, per sobre i per sota, tot i que algunes notes s'obtenen per jocs d'harmònics, especialment en el registre sobreagut. Això quant als flabiols anomenats secs, ja que els de cobla de sardanes solen estar dotats de claus que permeten fer les alteracions sense problemes d'afinació.

L'instrument es toca posat a l'escaire de la boca. La digitació es fa, generalment, amb una sola mà, que, si hom no és esquerrà, és generalment l'esquerra, ja que sol dir-se que la mà més àgil es reserva per a la percussió. Existeixen tradicions de flabiolaires que toquen amb totes dues mans, en principi amb l'esquerra a dalt, i utilitzen set o vuit dits.

Com s'ha dit, el més normal és que amb la mà que no acciona el flabiol es toqui el tamborí, tamborino, tambor, tamboret, bombo, timbal o tabal. Totes aquestes denominacions són per a un instrument de percussió de mides variables i múltiples tradicions interpretatives que sona per acció d'un pal de fusta conegut com a maneta, maceta o vaqueta, sobre una pell trempada al damunt d'un cercol (més o menys ample), generalment de fusta o metall.

Les flautes dolces: Des de l'antigor, l'home ha fet sonar instruments d'aquesta mena, els quals segueixen el mateix principi que el flabiol per emetre un so.

Que la flauta s'utilitzés a bastament per acompanyar balls de bastons no és un fet gratuït, ja que es tracta d'un instrument de fàcil aprenentatge, transport gens complicat i que moltes persones (especialment pastors) sonaven per al seu propi gaudi, i era possible d'extrapolar els propis coneixements a l'execució de les músiques bastoneres.

El fet que es consideri un instrument rústic o simple ha estat un motiu de retrocés en la seva conservació com a intèrpret en aquest àmbit, la majoria de vegades en favor de la gralla, moltes altres del flabiol i, per descomptat, de l'acordió. Amb tot, encara queden exemples prou notables de la seva perdurabilitat.

En la majoria de casos, aquestes flautes eren construïdes pels mateixos músics, al seu propi gust, amb materials tant a l'abast com poden ser la canya o l'os d'animal. Ja més proper al nostre temps són els casos de les flautes de bec de tipus barroc (majoritàriament de fusta i més modernament de plàstic) o les flautes metàl·liques de tipus *whistle* irlandès.

Tal com veurem a les famílies de balls de bastons, els repertoris són, lògicament, força comuns entre els grups que les conformen.

Escoltant les músiques que conformen aquests repertoris, ens pot semblar d'entrada que es tracta de melodies arcaiques que no tenen a veure res amb altres músiques. De fet, en la majoria de casos és així, però si afinem bé l'oïda i tenim uns mínims coneixements sobre el tema ens adonarem ben aviat que un nombre important prové de músiques populars adaptades. Moltes altres vegades foren ritmes de moda els que van adaptar-se com a ball de bastons. Vegeu, si més no, el bon nombre de títols de xotis, polca o vals que hi ha a tot Catalunya, tots ells títols genèrics de balls de moda que arribaren aquí cap a finals del segle XIX i principis del XX. Però si reculem més encara, comprovarem que aquesta pràctica ja es va donar en temps més pretèrits. Vegem-ho.

Si hi ha una música utilitzada amb profusió com a ball de bastons, és *Quan lo pare no té pa o Les tres*

LA MÚSICA

pometes, que tots hem cantat de petits. Doncs bé, aquesta famosíssima melodia no és altra cosa que un tema compost al Renaixement i conegut generalment com *El villano*.

Tinguem també en compte un altre factor important, que no és altre que la variabilitat de repertoris, no solament dins de famílies, sinó dins de les mateixes colles. Sense anar més lluny, el relleu generacional pot propiciar que un ball no agradi als nous bastoners i el desterrin per agafar-ne, potser, un altre arrançant una música més o menys coneguda. O bé que s'hagi de llogar un músic forà que no coneix el repertori local i adapti músiques que ell coneix a les coreografies preexistents en aquell grup.

Així doncs, el zel de moltes colles bastoneres per conservar el repertori, unit al fet que tantes altres han

estat realment permeables a nous ritmes i melodies, ens dóna un panorama molt ampli i divers dins del panorama musical bastoner.

Finalment, només dues característiques importants quant a les músiques que acompanyen els balls de bastons:

1. Generalment es tracta de melodies curtes, basades en la repetició reiterativa de frases de vuit compassos.
2. Utilització en la pràctica totalitat de casos de ritmes binaris tals com el 2/4, el 4/4 o el 6/8. Malgrat que aquest darrer és de subdivisió ternària, manarà la pulsació binària.

Grallers. Ball de Bastons de l'Arboç
Robert Rovira i Ferré

EL VESTUARI

Cos de Bastoners. Esbart
de Santa Tecla. Tarragona
Robert Rovira i Ferré

EL VESTUARI

Vistositat, el primer qualificatiu que ens ve al cap quan parlem del vestuari dels bastoners (sigui quina sigui la seva colla). Poc o molt, la forma de vestir dels bastoners surt d'allò que és habitual, per entrar en el món del simbolisme, moltes vegades extravagant, exagerat i tantes altres vegades amb un rerefons arcaic que ens és indesxifrable.

Si en l'apartat d'història exposàvem diverses teories sobre l'origen del ball de bastons, tantes altres teories podríem buscar per a l'origen de la indumentària. De tota manera, si trobéssim l'origen de la dansa tindríem automàticament l'origen de la forma de vestir. Així doncs, parlarem amb més propietat si diem que busquem el significat de la indumentària, encara que trobar-lo ja

EL VESTUARI

seran figures d'un altre paner. Serà interessant que abans de buscar aquests hipotètics significats fem una breu descripció de les principals generalitats de la indumentària bastonera.

Començant pels peus, el primer element gairebé indispensable no solament per a la dansa, sinó per a la mateixa activitat humana és el calçat, i la peça utilitzada per excel·lència a Catalunya és l'espardenya. En efecte, amb la sola de cànem, puntera de loneta (generalment blanca) i envetada de diverses maneres i colors. De fet, el color i la forma d'envetar l'espardenya ha fet que se l'anomenés d'una manera o d'una altra: de pagès, de paleta, de carreter, de pinxo... De la mateixa manera,

doncs, els bastoners han utilitzat espardenyes amb un envetat o altre, moltes vegades en funció de la disponibilitat que hi ha hagut, altres vegades triant l'envetat en funció dels gustos del moment o de la funció que ha de complir cada bastoner (sense anar més lluny, l'envetat vermell o blau dels de Montblanc, Cambrils i l'Espluga de Francolí depenent si són dreters o esquerrers). La veta negra ha estat, tradicionalment, la menys utilitzada en els balls de bastons. Actualment, moltes colles han optat per utilitzar espardenyes amb la sola de pneumàtic, que augmenta així la resistència a la humitat.

Ball de Bastons de Torredembarra
Àngel Vallverdú Rom

EL VESTUARI

No deixarem els peus per anomenar els mitjons. Aquests han estat uns dels elements més susceptibles als canvis de moda a la vegada que, també, han estat uns dels que menys s'han tingut en compte. Ambdues circumstàncies s'han donat gràcies que són les peces de roba que passen més desapercebudes per al gran públic. Podem observar força fotografies antigues on veiem els dansaires amb mitjons foscos o de colors. Avui dia, la tendència és que els mitjons siguin blancs, igual que la majoria de pantalons i camises, tot i que també notem un cert augment de colles que han abandonat els mitjons i han deixat la pell en contacte directe amb l'espardenya.

A l'espai comprès entre els turmells i sota el genoll, hi trobarem els camalls amb cascavells, també anomenats camals o polaines. Són peces, generalment de tela o cuir, de mides i colors variables que porten cosits a sobre un nombre també variable de cascavells o picarols, els quals sonaran per acció del moviment de les cames tot seguint el ritme dels passos. En podem trobar que només cobreixen una estreta franja a l'alçada del turmell o just a sota el genoll fins a altres que cobreixen tot l'espai entre aquestes dues parts de la cama. El so dels cascavells ha estat interpretat per molts estudiosos com a una invocació de les forces positives, amb poder purificador, protector i catàrtic. Lligat a aquestes hipòtesis, no hem de perdre de vista la manera amb què el so produït per aquests senzills instruments arriba a penetrar dins el cervell humà. Les colles de la família de la Conca de Barberà no porten aquest atribut. És molt probable que l'hagin perdut amb el pas del temps.

Totes les colles de la demarcació, actualment, porten els pantalons i la camisa blancs. Antigament, en lloc de pantalons era usual la utilització de calçotets (pantalons amb el camal fins a sota el genoll) o pantalons disposats directament en calça curta igual que els calçotets. Avui, però, la tendència és que quasi tots siguin de camal llarg i, com ja s'ha dit, blancs. Un nombre important de colles acostumen a portar cosida a la costura del camal una cinta de color coneguda com a viu, vió o galó, a l'estil de les que s'usaven i s'usen en molts uniformes militars. Una tendència prou moderna amb reminiscències d'una dansa guerrera.

Bastoners de l'Esbart de Santa Llúcia. Reus
Àngel Vallverdú Rom

EL VESTUARI

Pel que fa a la camisa, entesa exclusivament com a peça de roba, només cal dir que normalment se n'ha utilitzat qualsevol model, amb l'única condició que fos blanca. Moltes vegades era la mateixa que es feia servir per mudar. De tota manera, podem veure algunes fotografies antigues en què cada bastoner vestia la camisa que volia o que podia, i s'arribava a casos en què es veuen dansaires que vestien una brusa de treball.

Entre la cintura i els genolls dels bastoners hi trobem una de les peces més emblemàtiques no solament del ball de bastons, sinó també d'infinat d'altres balls populars: el faldellí, faldilla, faldilleta o faldilló. Abans de parlar de les característiques d'aquesta peça, convindria recordar

que el ball de bastons, com la pràctica totalitat de danses rituals de les nostres contrades, històricament s'havien ballat exclusivament i únicament per homes. Així doncs, veure mascles que vestissin aquest atribut, en principi femení, avui en dia segurament pot estranyar-nos, o no, però sí que ens traslladarà després al seu simbolisme. Les mides són variables (entre 25 i 45 centímetres d'amplada), igual que les teles i els colors. Els colors més habituals són el blau i el vermell, igual que altres atributs bastoners. Generalment van guarnides amb alguna mena de vió a la vora que contrasti amb el color de la tela. En alguns casos (com el de Tarragona) porten una bona quantitat de cintes i fins i tot algun cascavell. Igual que amb els camalls de cascavells, els balls de bastons de la Conca de Barberà no porten faldellí i també és lògic pensar que antigament en portessin.

Un altre element comú en la indumentària de quasi tots els balls populars tarragonins és la faixa, una peça, a priori, per protegir la part lumbar dels dansaires que, finalment, s'ha estès per la pràctica totalitat de danses tant si hi ha esforç físic (com és el ball de bastons) com si no n'hi ha. Podríem dir que gairebé l'única diferència que hi pot haver entre faixes d'una o altra colla és el color. Una vegada més, els més usats seran el blau i el vermell per tal com aquests mateixos els trobem freqüentment dins d'una mateixa colla per distingir entre seccions de bastoners.

Ball de Bastons de Salou. IES Jaume I
Àngel Vallverdú Rom

EL VESTUARI

Els mocadors són també peça gairebé indispensable en la majoria de balls de bastons de les nostres contrades. En aquest cas, distingirem entre els que es porten lligats a sobre el pit dels bastoners, al coll o al cap. Els més usuals seran els que es porten creuats al pit, que en bona part de les colles penedesenques tindran els colors o l'estampat al gust de cada ballaire, mentre que en altres casos aquestes característiques aniran determinades per la uniformitat de la colla. D'aquesta mena de mocadors estampats se n'acostuma a dir d'herbes.

Ball de Bastons de Cambrils
Àngel Vallverdú Rom

La majoria de colles porten un sol mocador creuat al pit, mentre que n'hi ha algunes (com per exemple les de Reus o l'Arboç) que en porten dos de creuats en aspa. Un cas a part serà el de Llorenç del Penedès, que ha substituït el mocador per una banda creuada al pit amb l'escut de la colla.

El mocador al coll ha estat un recurs de vegades substitutiu dels mocadors creuats al pit. Malgrat que és una forma de portar-lo, cal dir que són poques les colles de la demarcació que ho facin.

Cos de Bastoners.
Esbart Dansaire de l'Orfeó Reusenc. Reus
Àngel Vallverdú Rom

Portar mocador al cap fou una pràctica molt estesa en èpoques passades. Això ho demostren fotografies anteriors a la Guerra Civil i dibuixos d'èpoques encara més reculades. Una pràctica, però, que ara per ara ha quedat en desús i es limita a alguns casos puntuals com poden ser el de Reus.

Portar cintes de colors penjant a l'avantbraç i sobre els panxells de les cames és una pràctica que ara per ara es reserva per a les colles de la capital.

Si dèiem que habitualment la camisa que es portava era la de mudar, què és millor per mudar que portar una corbata? Sense ser una peça utilitzada generalment, sí que en altra època sabem que s'havia fet servir amb més assiduitat que als nostres dies. Els bastoners de Valls i els del Ball de Bastons de Tarragona són els que en porten. De manera similar, només a Montblanc i a Cambrils es conserva avui dia portar llaç al coll.

Ara que hem vist, un per un, quins són els elements més habituals i característics de la indumentària bastonera, què podem concloure sobre el seu significat? La veritat, només hipòtesis.

Com es pot suposar, si volem parlar del significat d'aquesta manera de vestir ens trobem en la mateixa situació que volent escatir sobre els orígens del ball de bastons, i les versions també són variades.

Hi ha qui diu que aquesta indumentària és molt semblant a la que tradicionalment han vestit els camperols grecs i ho enllacen directament amb la hipòtesi sobre la procedència hel·lènica d'aquesta dansa. Raons que condueixin a aquest raciocini no en falten: prevalença del color blanc en les peces de roba, utilització del faldellí, la faixa, mitjons...

Relacionada amb la suposició, tenim la que pregonja la procedència guerrera del ball de bastons i, més concretament, del ball d'espases, ja que es tracta d'una indumentària que encara avui s'utilitza en moltes d'aquestes danses, les quals podrien procedir de la zona hel·lènica. Com a contrapunt, però, a aquestes suposicions, convé que recordem una sèrie de baixos relleus de la Grècia clàssica on se'ns mostren els executants de les danses guerreres completament nus.

Ball de Bastons de Cambrils
Àngel Vallverdú Rom

Hi ha, però, qui hi troba una procedència encara més arcaica i més simbòlica si es vol, ja que trobar homes ballant amb atributs tan femenins com el faldellí vol significar una invocació a la fertilitat de la terra (a part dels moviments que es puguin fer durant la dansa). També sostenen aquesta possibilitat en el fet de portar els cascavells, el so dels quals és estimulador de bons auguris i de bones collites. Tot això emmarcat en el neolític, on l'home buscava que la mare Terra l'afavorís per mitjà d'una activitat agrícola encara incipient.

Finalment, no deixen de ser interessants les reflexions de l'obra *Atles* de la dansa tradicional catalana. Els balls de bastons, on se'ns presenten els tres colors més utilitzats en el ball de bastons (blanc, blau i vermell) com una representació esotèrica de tres estats.

El blanc, com a representatiu de la totalitat i la síntesi, assimilat a la divinitat i utilitzat en els rituals iniciàtics.

El blau, com a desig de puresa i cercador d'allò que és sobrenatural. Color fred. Contrari del roig.

El vermell, que encarna la força, el desig terrenal, la passió i les virtuts guerreres. Color càlid.

La conjunció d'aquests tres colors ens donen una al·legoria de l'eterna lluita entre el bé i el mal, la dicotomia que trobem en tantes i tantes civilitzacions al·legoritzada per mitjà de la indumentària dels bastoners.

FAMÍLIES BASTONERES

Ball de Bastons
de Llorenç del Penedès
Robert Rovira i Ferré

FAMÍLIES BASTONERES

Parlar de diversitat és fonamental per poder entendre el ball de bastons, ja que, d'altra manera, parlant només d'una de les colles de la demarcació aviat hauríem acabat, fet que és aplicable a les colles o grups de bastoners d'arreu del món.

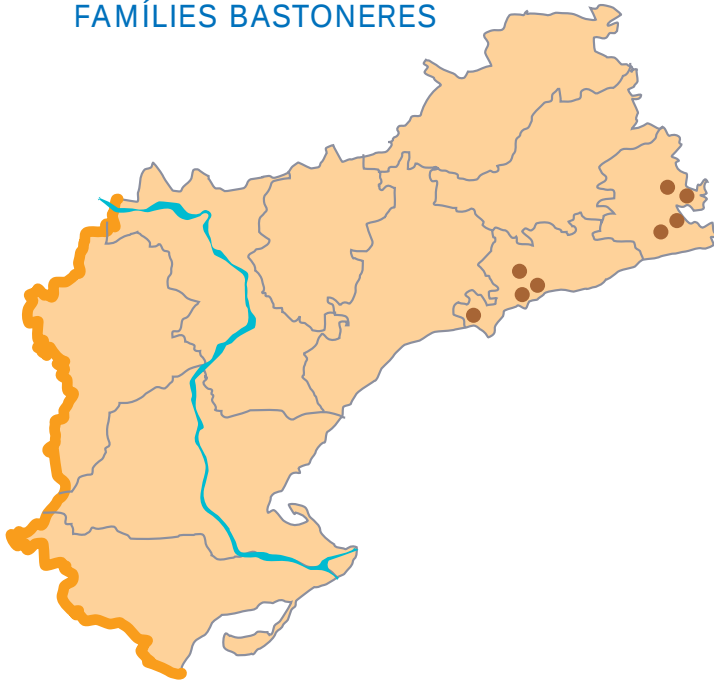
L'essència és la mateixa per a tots, això és: un grup de persones que evolucionen al so d'una música tot seguint el ritme i picant els bastons amb què van armats i seguint una coreografia preestablerta. A simple vista, la cosa resulta ben senzilla, però no és menys cert que a primer cop d'ull es poden observar importants diferències entre dues o més colles de bastoners, a la vegada que també podem trobar moltes semblances entre dos grups que, a priori, no tindrien res a veure entre elles. Aquest conjunt de semblances direm que configuren una família de balls de bastons, mentre que les diferències, evidentment,

seran les que ens faran distingir una altra d'aquestes famílies.

Com veurem, aquesta observació s'ha de fer des d'un punt de vista dinàmic i no pas estàtic, ja que el ball de bastons no és un fet impertèrrit, immune al pas del temps, sinó que evoluciona igual que ho fa una societat. És per això que no ens ha d'estranyar que, per exemple, el ball de bastons de Llorenç del Penedès, a l'inici del seu bagatge al final del segle XIX, tingués unes formes molt properes a les dels balls d'Osona i el Bages, mentre que avui en dia actua com la majoria de balls del Baix Penedès.

De tota manera, no és gens difícil d'endevinar que, en la majoria de casos, família i territori aniran agafats de la mà coincidint tots dos, fora de casos concrets.

FAMÍLIES BASTONERES

Bastons. Ball de Bastons de Bellvei
Robert Rovira i Ferré

Baix Penedès

Convé incidir en el fet que parlem del Baix Penedès i no pas del Penedès de forma genèrica, ja que a la part muntanyosa de l'Alt Penedès, en general, es balla d'una forma diferent, a més que és una comarca no adscrita a la demarcació que ens ocupa. Sí que, en canvi, aquesta família transcendirà més enllà de les que són les fronteres administratives comarcals i arribarà fins al Tarragonès, on algunes colles s'han adscrit.

Tal com el coneixem avui en dia, l'estil d'aquesta família ha anat dictat pel ball de bastons de l'Arboç, ja que es té constància documental que els seus bastoners han ensinistrat els de les altres poblacions de la comarca que també tenen colla.

Així doncs, tenim que la colla de Llorenç del Penedès fou ensinistrada per bastoners arbocencs l'any 1921; la del Vendrell ho fou el 1932. Corria l'any 1997 quan bastoneres arbocenques ensenyaren part dels seus balls a Bellvei.

Les colles ubicades al Tarragonès no aprengueren directament els balls de bastoners de l'Arboç, tot i que sí que s'inspiraren en la forma de ballar d'aquella població per crear les seves músiques, coreografies i vestuaris. No oblidem que les quatre són colles de nova creació i hagueren, en certa manera, de reinventar la tradició per fer-la pròpia (Torredembarra el 1996, la Riera de Gaià i Altafulla el 2002, Salou el 2003).

Com a característiques referents al vestuari, direm que són prou comunes a altres indrets de la geografia bastonera catalana, això és, espadenyes de set vetes, camalls amb cascavells, pantalons i camisa blancs, faixa i mocadors (un o dos) creuats sobre el pit. Òbviament, els colors, mides i teles d'aquests complements variaran en funció de cada colla.

Els bastons són tornejats, generalment, de forma lleugerament cònica i s'agafen per la part més prima (a diferència de la majoria de colles de l'Alt Penedès). També acostumen a portar una veta que es lliga al canell del bastoner, evitant així que surti disparat durant el ball. Acostumen a tenir unes mesures considerables (encara ara es pot trobar algun exemplar en actiu que fa prop d'un quilogram).

Coreogràficament, un dels trets més importants és el moviment de les cames durant el ball, que propicia així que se sentin els cascavells portant el ritme, un moviment similar al que es fa quan hom corre, però de forma estàtica al mateix lloc. També són remarcables i freqüents els cops anomenats sotacama, això és, picant amb el bastó per sota la cama esquerra amb un altre

company que fa el mateix moviment. Per finalitzar una sèrie de compassos, s'utilitza un clos o rebatre, que és una successió de tres cops que serveixen per rematar una frase de la música, a l'estil del que s'utilitza a la Conca de Barberà però executat de diferent manera.

Els balls són vivaços però sense arribar a les velocitats de dansa que s'arriben a l'Alt Penedès o a Tarragona ni a la parsimònia de la majoria de balls del Garraf.

La pràctica totalitat de colles d'aquesta família balla al so de la gralla, tant solista com amb una petita formació d'una, dues o tres gralles acompanyades pel timbal.

Ball de Bastons de l'Arboç
Robert Rovira i Ferré

Conca de Barberà

En el *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, Joan Amades i Francesc Pujol parlen de “la brusquedat i el braó mig salvatge dels de Montblanc”. Això passava en els anys immediatament anteriors a la Guerra Civil (1936–1939) i l’afirmació continua vigent avui en dia no solament per al ball de la Vila Ducal, sinó per a les altres dues poblacions que conformen aquesta família: l’Espluga de Francolí i Cambrils. Prova d’això és que a les tres poblacions hom diu que “pica” bastons i no pas que es “balla” bastons.

És curiós de constatar com una població costanera com Cambrils pot compartir estil amb les altres dues de l’interior. Anant per parts, no se sap amb certesa quan ni com va arribar el ball de bastons a Montblanc i a l’Espluga. De fet, hi ha qui diu que un és descendent de l’altre i, ara per ara, no hem disposat de dades concloents que permetin afirmar si la paternitat és atribuïble a uns, a altres o a cap dels dos. El que sí que és cert i documentat és que durant el primer quart de segle XX dos bastoners de Montblanc van emigrar a Cambrils i van ensenyar a ballar els balls de la Conca que han perdurat fins avui.

Bastons.
Ball de Bastons de Montblanc
Àngel Vallverdú Rom

FAMÍLIES BASTONERES | Conca de Barberà

Les característiques primordials d'aquesta família de balls de bastons són l'absència de faldellí així com de camalls amb cascavells als turmells, cosa que és poc freqüent en l'àmbit bastoner català. És, precisament, l'absència d'aquests atributs el que porta a pensar que dos dels balls de bastons que anomenem són descendents del tercer, ja que si haguessin aparegut per vies divergents almenys un els hauria conservat.

Coreogràficament parlant, allò que caracteritza aquesta família és l'anomenat clos. Es tracta d'una seqüència de tres cops que es donen per rematar els dos darrers compassos al final d'una frase de la música. En aquest moment, té una importància cabdal la funció de cada component del ball, ja que cada bastoner s'anomenarà dreter o esquerrer (picador o parador a Cambrils) depenent dels moviments que porti a terme en el moment d'executar el clos. Més encara, cadascun d'aquests personatges portarà els complements de la roba (faixa, mocadors, viu als pantalons i vetes de les espartenyas) vermell o blau si fa una funció o altra.

Malgrat que la manca de "matèria prima" ha propiciat que la colla de l'Espluga de Francolí hagi adoptat els bastons tornejats cilíndrics, cal dir que és important constatar com s'ha conservat en aquesta família l'antic costum de ballar amb bastons fets de raigs de carro, tant si són més grans com més petits, depenent de cada colla.

Sense deixar de banda l'aspecte coreogràfic, els balls de la Conca també tenen com a característica (no pas exclusiva d'aquesta família però tampoc general a la resta del país) el fet de no saltar seguint el ritme de la música mentre s'executa l'exercici bastoner, cosa, d'altra banda, ben lògica atès que no hi ha la necessitat de fer dringar uns picarols situats als turmells com passa en tants altres indrets. Així doncs, hom podria arribar a afirmar que, més que una dansa, sembla que es tracti d'un exercici d'ensinistrament en habilitats marcial.

Les músiques d'aquests tres balls de bastons es porten a terme, sempre, amb aeròfons de bisell, siguin flabials (tocats amb tamborí o a dues mans) o bé flautes dolces.

Clos. Ball de Bastons
de Montblanc
Àngel Vallverdú Rom

FAMÍLIES BASTONERES | Conca de Barberà

Sotacama.
Ball de Bastons de Cambrils
Àngel Vallverdú Rom

Ball de Bastons de
l'Espluga de Francolí
Àngel Vallverdú Rom

Ball de Bastons de Tarragona
Robert Rovira i Ferré

Tarragona

Per la seva morfologia, singularitat i originalitat, és propici adscriure una família (tot i que tingui unes ben reduïdes dimensions) a la capital de la demarcació.

A simple vista, només veient la forma de vestir ja ens adonem que es tracta d'una dansa fàcilment diferenciable de les de la resta del país; colors cridaners dels complements, gran quantitat de cintes penjant dels braços i de sota els genolls, guarniments amb vistoses sanefes als faldellins...

La coreografia és, també, un gran factor diferenciador atesa la gran rapidesa amb què es donen els cops i, importantíssim també, el desglossament d'intensitats depenent del cop que es doni. Ja hem dit que els bastons són un instrument idiòfon que juga un dels papers més importants dins de la música del ball de bastons, però és que a Tarragona aquest paper és molt més marcat, ja que la melodia pròpiament dita es correspon amb el ritme que marquen els bastons (una nota, un cop).

Fins ara hem vist uns trets que, per se, ja diferencien el ball tarragoní dels de la resta del país, però encara en queda un altre que el fa realment únic. Es tracta d'uns personatges que no són bastoners ni músics i que no veiem a cap altra formació. Són el Macer i el Dimoni.

FAMÍLIES BASTONERES | Tarragona

El primer pot anar vestit com un altre bastoner (com acostuma a ser habitual a la colla del Ball de Bastons de Tarragona) o bé tot de blanc amb una faixa (com és el cas del Cos de Bastoners de l'Esbart Santa Tecla). En ambdós casos, el personatge va armat amb una gran maça. Aquesta rústica arma li serveix per perseguir i donar cops en un moment donat a l'altre personatge, el Dimoni, el qual, durant l'actuació va movent-se pel mig del grup de bastoners fent un paper burleta. Finalment, el Dimoni mor a cops de maça en el ball anomenat, precisament, *La mort del dimoni*.

Diable. Ball de Bastons de Tarragona
Robert Rovira i Ferré

Diable. Cos de Bastoners
de l'Esbart Santa Tecla de Tarragona
Robert Rovira i Ferré

La presència d'aquests dos personatges, tot i que és testimonial (almenys avui en dia) dins el ball de bastons a Catalunya, enllaça amb elements similars que trobem profusament en manifestacions d'altres indrets, les quals inclouen el ball de bastons dins d'unes representacions més complexes que engloben tot un seguit de danses tals com de cintes, de castanyoles. Podem parlar, doncs, del birria, cachibirria, bobo, simpático, botarga o rabadán dins les danses ibèriques o el fool dins del morris dancing anglès.

Fotografies de mitjan segle XX ens permeten veure fins a quatre dimonis dins la formació, els quals acostumen a portar a la mà sengles plàteres que els servien per captar els donatius del públic.

Per finalitzar, encara un altre element que distingeix el ball tarragoní del de la resta del territori, i és que en el ja anomenat *La mort del dimoni* és on es pot veure evolucionar tots els personatges enmig de focs artificials.

El Priorat

En realitat, avui en dia ja no queden balls de bastons al Priorat, però convé considerar aquesta comarca com a família, ja que hi trobem referències a múltiples poblacions amb característiques comunes.

Hem pogut trobar dades en els arxius d'Aureli Capmany que sostenen la presència bastonera a Capçanes, Bellmunt, Falset, Gratallops, Lloar, Marçà, el Masroig, el Molar, Porrera, Torroja, la Vilella Alta i la Vilella Baixa. Curiosament, a l'hora de parlar dels balls d'aquestes poblacions, Capmany fa remissió als de Bellmunt, els quals foren recollits per l'Obra del cançoner popular de Catalunya durant el primer terç de segle XX, igual que un ball al Masroig. Tots aquests balls són similars als que encara ara es ballen a la zona de ponent del Principat. Així doncs, podem parlar d'una família avui dia en desús.

Un cas a part és el de Cabacés, on cap als anys vuitanta del segle XX es va recollir el testimoni oral del Sr. Isidre Ferré, que va cantar una tonada (amb lletra) de ball de bastons que no tenia res a veure amb les que hem anomenat.

Altres casos

Moltes vegades els esbarts dansaires han adoptat balls d'altres indrets per conformar els seus repertoris de balls de bastons igual que ho han fet amb altres tipus de dansa, relegant la manifestació bastonera a un simple número més dins d'un repertori de danses, en principi, sense cap mena de connexió entre si. Això, però, no és ben bé el que ha passat amb els esbarts de la demarcació que disposen de balls de bastons.

En efecte, a Reus (i, com ja s'ha vist, també a Tarragona) hi podem trobar dues colles adscrites als seus respectius esbarts (Orfeó Reusenc i Esbart Santa Lúcia) però que porten a terme el ball de bastons sense encabir-lo dins d'un altre espectacle, això és, que poden sortir al carrer per si sols a fer una cercavila, per exemple.

Detall del mocador.
Cos de Bastoners de l'Esbart Dansaire
Orfeó Reusenc. Reus
Àngel Vallverdú Rom

FAMÍLIES BASTONERES | Altres casos

Els respectius repertoris i forma de ballar, però, no poden ser considerats com a part de cap família, ja que es basen en estils adquirits de múltiples indrets. Així doncs, tenim que poden executar balls de les comarques lleidatanes, alguns del Penedès, altres del Garraf, algun de Montblanc-Cambrils o preservar-ne un de la pròpia ciutat de Reus, a més de fer alguna incursió en la creació contemporània.

Un cas semblant el tenim a Valls quant a la formació del repertori o a l'Aleixar.

Ball de Bastons de Valls
Àngel Vallverdú Rom

FAMÍLIES BASTONERES | Altres casos

Finalment, destacarem el cas de Cunit, població on la colla local porta a terme balls adquirits de la comarca del Garraf, ensenyats per un bastoner d'aquella comarca. Pel fet de tractar-se d'un repertori i unes maneres arribades a la nostra demarcació no pas per afinitat geogràfica i de forma recent, no podem parlar d'una família mononuclear com seria el cas de Tarragona.

Cos de Bastoners
Esbart de Santa Llúcia. Reus
Robert Rovira i Ferré

Bastoners de l'Aleixar
Cedida per la Colla

El vestuari de la colla a partir de l'agost de 2006
és el de la fotografia de la pàgina 47.

LES COLLES

Ball de Bastons
de Llorenç del Penedès.
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

L' ALEIXAR (Baix Camp)

El ball de bastons de l'Aleixar és el més jove de tota la demarcació, atès que fa pocs mesos que es van presentar en societat. Concretament, fou el mes d'agost de 2005 quan van fer la seva primera actuació després d'haver estat ensinistrats per bastoners de l'Esbart Dansaire Santa Llúcia de Reus amb motiu d'un curs que es va organitzar com un dels actes de celebració del XXXV aniversari del Grup de Danses de l'Aleixar.

La forma de ballar, òbviament, és molt similar per no dir igual que la de l'esbart indicat, i basa el seu repertori en balls d'altres indrets i adaptacions de temes populars. Executen les músiques amb gralles.

Vestuari: La colla ha emprat durant un any el vestuari de l'Esbart Santa Llúcia de Reus.

El 19 d'agost del 2006 la colla ha estrenat nou vestuari, que consta de pantalons i camisa blancs, espardenyes de vetes morades, faixa i faldellí també morats, camalls amb cascavells i mocador de color avellana.

Balls: Dalt i baix, sotacama, primera, paseïllo, Pepitu, La murruda, Patufet i La boja.

Bastoners de l'Aleixar
Cedida per la Colla

LES COLLES

ALTAFULLA (Tarragonès)

El d'Altafulla ha estat un ball de bastons amb una presència intermitent al llarg del temps. Podem trobar-ne alguna referència a principis del segle XX, en què hi ha notícia que es ballava un ball anomenat “La Boja”. Posteriorment, també hi hagué colla durant els anys cinquanta i cap als anys setanta. Aquestes formacions, però, tingueren una curta volada. I arribem a l'any 2002, que és quan es funda la colla actual de la mà d'antics bastoners de l'Esbart Català de Dansaires de Barcelona, els quals engrescaren els joves altafullencs.

L'estil de ballar d'aquest grup està fortament influït pel del Baix Penedès, però no hem de perdre de vista les importants innovacions que han aplicat, així com algun dels balls recuperats de l'etapa anterior. També han adaptat al seu repertori balls d'altres indrets de forma similar que ho fan alguns esbarts. Ballen al so de la gralla, tot i que anteriorment ho havien fet amb una flauta o, directament, sense música.

Vestuari: Al llarg del temps, com en tants altres llocs, el vestuari ha patit mutacions substancials. Ara per ara es compon d'espardenyes de vetes negres, mitjons, pantalons i camisa blancs, camalls color os amb la vora vermella i cascavells, faldellí lila amb dos vius vermells, faixa vermella i mocador estampat creuat al pit.

Balls: La tira, Abeurador, Repicó, La creu, La pavana, El sotacama i La processó.

Ball de Bastons d'Altafulla
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

Ball de Bastons de l'Arboç
Robert Rovira i Ferré

L'ARBOÇ (Baix Penedès)

La primera notícia de què es disposa d'un ball de bastons en aquesta vila reial la trobem l'any 1770, concretament el 22 de gener, amb motiu de la inauguració de l'actual capella del Santíssim. Entre aquesta data i mitjan segle XIX les referències són més aviat escadusseres. És, però, a partir de 1846 que en tenim referències abundants fins als nostres dies i amb poquíssimes aturades (recordem, sense anar més lluny, l'obligada per la Guerra Civil de 1936–1939).

El seu repertori es basa en balls propis ben documentats des de principis del segle XX, època en què es començaven a recollir dades d'aquesta mena, si deixem de banda els anomenats llibrets d'orgue. Cal dir, però, que algun d'ells és adaptació d'una melodia popular com per exemple el *Serà-ací*. Contemporàniament s'hi ha afegit alguna música de balls de bastons propers com *La boja* (tradicional al Garraf) i altres músiques d'autors contemporanis. Que es tingui constància, aquests balls sempre han estat interpretats per la gralla, com a solista o amb grup de grallers amb percussió.

LES COLLES

Destaquem que aquest grup ha comptat amb el concurs de notables sonadors com els grallers Romèias, Els Ratetes, Josep Amorós Marrugat “Violí” o “Ros de l’Arboç” Joan Jané i Escofet “Merenguet”, o Jaume Vidal i Vidal, “Carboner”.

Vestuari: Malgrat que els atributs sempre han estat els mateixos, la variabilitat quant a colors i estampacions ha estat la tònica dominant durant el segle passat. Avui en dia, però, s’ha optat pel que es portava abans de 1936. Així doncs, els homes vesteixen amb espadnyes de set vetes vermelles, mitjons, pantalons amb un viu vermell al camal i camisa blancs, camalls llargs vermells amb cascavells, faldellí adomassat blau amb la vora daurada, faixa vermella, dos mocadors estampats al gust

de cada bastoner i l’escut de la colla a la mànega de la camisa. Les dones que es van incorporar al grup l’any 1982 inverteixen els colors dels complements, és a dir, les vetes de les espadnyes, els camalls i la faixa blaus, mentre que el faldellí és vermell.

Balls: El Serà-ací (pastoret o sotacama), La creu, La pavana (o ram-ram), La processó, El xotis, La corrida, El rotllet, El gegant del pi, El Rossend (o El súper Rossend), Rib-rob, La clota, La rotllana, La Rosanna, El Vicentet, La petita Xènia, La Boja i Glosa musical al 9 de juny de 1808.

Ball de Bastons de l’Arboç
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

BELLVEI DEL PENEDE'S (Baix Penedès)

El grup de Bellvei fou fundat el 1997 i restà en actiu només uns pocs anys, actualment no existeix. L'ensinistrament dels nous bastoners d'aquesta població va anar a càrrec de dues bastoneres procedents de la veïna vila de l'Arboç. No és estrany, doncs, que ambdues poblacions comparteixin l'estil de ballar, part del repertori i l'instrument intèrpret de les músiques, que és la gralla i el timbal.

Vestuari: Espardenyes de vetes blanques, mitjons, pantalons i camisa blancs, camalls llargs verds amb cascavells, faldilla blava amb la vora groga, faixa verda i un mocador creuat al pit estampat al gust de cada bastoner.

Balls: La petita Xènia, El ram-ram i La corrida.

Ball de Bastons de Bellvei del Penedès
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

CAMBRILS (Baix Camp)

No deixa de ser curiós que aquesta població costanera formi part de la família bastonera de la Conca de Barberà. Veiem com la costa i l'interior es van donar la mà gràcies a dos germans montblanquins, els germans Abellà, que van emigrar a Cambrils durant el primer terç del segle XX. Els Abellà eren bastoners a la Vila Ducal i no van tardar a ensenyar els balls d'aquesta població als joves cambrilencs. Amb intermitències en el seu bagatge, aquesta és la formació que ha arribat fins als nostres dies.

Com ja s'ha indicat a l'apartat "Famílies", la forma de ballar d'aquesta colla és plenament coincident amb la de Montblanc i, per extensió, amb la de l'Espluga de Francolí, formant així el triangle estilísticobastoner de la Conca de Barberà. És remarcable que a Cambrils s'utilitzin com a bastons raigs de carro (igual que en altres indrets) de mides considerables; aproximadament 50 centímetres de llargada i uns 700 grams de pes, mentre que als altres balls de bastons, diguem-ne cosins, els bastons són més petits, cosa que permet que el picar sigui molt més ràpid, mentre que la colla de la Costa Daurada pica de forma més pausada.

Ball de Bastons de Cambrils
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

Vestuari: Espardenyes de vetes, pantalons blancs amb un galó cosit a la costura del camal, mitjons i camisa també blancs, faixa, mocador nuat a l'espatlla dreta, penjant creuat sobre el pit i llaç al coll. Les vetes de les espardenyes, el galó dels pantalons, la faixa, el mocador i el llaç seran blaus o vermells depenent si parlem de paradors o picadors.

Balls: Marxa llarga, Marxa nova, La reverència, Els escurçons, El rossinyol, El Rocafort, El pròleg, El Sisco Mas o El vals, El Pere no té son, La seca, El pericon, La tal-lara, El gegant del pi, Baixant de la font del gat i L'himne de Riego.

Ball de Bastons de Cambrils
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

CUNIT (Baix Penedès)

La primera actuació d'aquesta colla formada exclusivament per dones tingué lloc el 1997, en què va portar a terme els balls que havia ensenyat un bastoner de les Roquetes (Sant Pere de Ribes, al Garraf). Aquesta circumstància fa, també, que l'estil i part del repertori siguin compartits, igual que la formació executant de les músiques (la gralla i el timbal), a l'ús d'aquella zona. A més d'aquesta colla també coexistí en el temps una de joves i una de petita, que executava els mateixos balls, però ja fa uns tres anys que varen suspendre les seves activitats. No obstant, el 2006 per la Festa Major, han

recuperat el Ball de Bastons gràcies a un grup format exclusivament per infants.

Vestuari: Espardenyes de vetes, camalls blau marí amb cascavells, pantalons i camisa blancs, faixa vermella, faldellí i mocador a l'espatlla, aquests dos últims del mateix color que els camalls però amb la vora vermella o groga.

Balls: El Cap de Creu, La boja, La pavana, El corrandillo, La cirereta, La primera, La segona i La tercera.

Ball de Bastons de Cunit
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ (Conca de Barberà)

Consta que entre 1883 i 1920 hi hagué diverses actuacions bastoneres a l'Espluga de Francolí. Les dades de què disposem, però, no conclouen que es tractés d'una formació local, tot i que probablement així fos. És, precisament, el 1920 quan trobem una colla local amb noms i cognoms dels seus integrants. A partir d'aquest moment, doncs, podem parlar amb propietat del Ball de Bastons de l'Espluga de Francolí tal com el coneixem avui en dia. La intermitència ha estat una de les característiques principals d'aquesta formació fins als nostres dies, ja que era habitual que una colla portés a terme el ball de bastons fins que per raons diverses es desmembrava i, passat un temps (de vegades anys), una altra colla en prenia el testimoni.

A l'apartat "Famílies" i a la descripció que hem fet de Cambrils, hem parlat de la forma de ballar o, millor dit, de picar els balls de bastons de la Conca de Barberà. El de l'Espluga compleix tots els requisits d'aquesta zona caracteritzada per la presència de dues funcions primordials en l'exercici bastoner: la dels dreters i la dels esquerrers. Els primers (vestits amb complements blaus) són els encarregats d'entomar els cops que els imprimeixen els segons (vestits amb els complements vermells) durant el moviment característic d'aquesta forma de ballar: el clos. La música s'interpreta avui en dia

Ball de Bastons de l'Espluga de Francolí
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

al so d'un flabiol tocat amb les dues mans, cosa tan freqüent en tantes colles en un passat i que avui en dia ha quedat com a fet testimonial en aquesta i dues o tres colles més de la Catalunya Vella. Convé, doncs, prendre en consideració aquest fet i preservar aquest estil de fer música.

Vestuari: Pantalons amb un vió a la costura del camal i camisa blancs, mocador al coll, espartenyas de vetes i faixa. Tots els complements i calçats són de color vermell o blau depenent si parlem d'esquerrers i dreters.

Balls: Marxa llarga, Marxa reial, Marxa curta o de l'Espluga, Marxa rodada, Marxa creuada, El pica pillo, El Sant Joan, Els escurçons, La Paula, La rabiosa, La reverència, La diana, El tres i clos, El pericó, La seca, Pere qui té son, La polca, El ball nou, L'Aina, El ball de la civada, El cant del poble i El Salvador.

Ball de Bastons de l'Espluga de Francolí
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

LLORENÇ DEL PENEDÈS (Baix Penedès)

L'any 1896 el vicari Font, que exercia com a tal a Vic, féu una estada de pocs dies a Llorenç de Penedès, temps suficient per transmetre els seus coneixements sobre el

ball de bastons, del qual era un gran entusiasta, als joves locals. Així comença la història bastonera d'aquest poble baixpenedesc, la qual sempre ha estat lligada a l'entitat local El Centre.

Tot sembla indicar, com és ben lògic atesa la procedència de l'ensinistrador, que inicialment les maneres d'aquest ball de bastons eren més properes a les del Bages i Osona que no pas a les del Penedès. Prova d'això la tenim en el fet que els balladors portaven un barret guarnit amb flors.

Aquella primera colla, però, tingué una curta volada, ja que a principis de la nova centúria va desaparèixer i no fou fins als anys vint que un grup de joves llorencencs van anar durant dos anys a l'Arboç per aprendre els balls d'aquesta vila veïna. Cal dir, però, que algunes de les músiques que es conserven a Llorenç encara guarden grans similituds amb altres balls de la Catalunya Central. Ballen al so de la gralla.

Amb pocs alts i baixos, aquella colla formada fa més de vuitanta anys s'ha mantingut activa i, actualment, és mixta d'homes i dones.

Vestuari: Espardenyes de vetes, mitjons, pantalons i camisa blancs, camalls curts vermells amb cascavells, faldellí vermell amb una sanefa triangular de color groc igual que la vora, faixa roja i banda del mateix color creuada al pit amb l'escut de la colla. Els bastons són de fusta d'alzina tornejada.

Balls: La creu, La marxa, El xotis, El terra, El pastoret, La processó, el Ball de Sant Llorenç i el Ball del 10 d'agost.

Ball de Bastons de Llorenç del Penedès
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

MONTBLANC (Conca de Barberà)

Les dades històriques sobre un ball de bastons a Montblanc es remunten fins l'any 1872, en què trobem un document que parla de l'actuació d'aquesta colla amb motiu de la vinguda del rei d'Espanya Amadeu I de Savoia. A partir d'aquesta data anem trobant notacions intermitents amb el pas dels anys, la qual cosa indica successives dissolucions i reorganitzacions. Avui dia és la darrera colla de ball de bastons de Catalunya que només és formada per homes.

Novament, fem referència a la família de la Conca de Barberà per referir-nos a l'estil de ballar d'aquesta formació, amb característiques molt semblants a les de

l'Espluga de Francolí i Cambrils. Tot i així, aquestes similituds no impedeixen que el picar montblanquí i els seus balls mantinguin variacions respecte als seus "cosins" bastonerament parlant; variacions que, d'altra banda, li donen una identitat pròpia forjada amb el pas dels anys i no pas fruit de la improvisació. És també remarcable que es conserva el costum de picar amb raigs de carro, més petits, però, que els de Cambrils, cosa que fa que el ball sigui molt més viu. Consten en reculls de principis del segle XX que les músiques

Ball de Bastons de Montblanc
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

s'interpretaven al so d'un flabiol o d'una flauta dolça (de vegades feta de canya), ambdós coneguts localment com a flaguta. Avui en dia aquesta funció la porta a terme la flauta dolça del tipus de bec.

Vestuari: Pantalons amb un vió a la costura del camal i camisa blancs, llaç al coll, espadenyes de vetes i faixa. Tots els complements i calçats són de color vermell o blau depenent si parlem d'esquerrers o dreters.

Balls: Ball de Sant Joan, Els jueus, Pere Gallerí, L'indiot, La diana, La resseca, Marxa llarga o vella, Marxa nova, Els soldats, Marxa del cargol, Marxa o ball de Sant

Maties, Les dones, Pere qui té son, El Perico, Muixarranga o Rabiosa, La reverència, La seca, Els escurçons, El rossinyol, Tres i clos, La tralara, La trumfa, Ball de Vilasauba, El pagès, El Pasqualé, La xupina, Els tres tambors i L'hereu Riera.

Ball de Bastons de Montblanc
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

REUS (Baix Camp)

Igual que a Tarragona, o a Tarragona igual que a Reus, actualment hi ha dues colles de balls de bastons; el Cos de Bastoners de l'Esbart Dansaire de l'Orfeó Reusenc (entitat fundada el 1918) i els Bastoners de l'Esbart Santa Llúcia (fundats el 1991).

El 1792, amb altres balls populars, trobem documentat un ball de bastonets a Reus. De llavors ençà, les referències són múltiples durant el segle XIX, tant vinculat a festes religioses com purament cíviques, així com al segle XX.

De la forma de ballar antiga d'aquesta dansa reusenca, poca cosa en sabem avui en dia, únicament una reconstrucció del conegut com a Ball de bastons (o de bastonets) de Reus, portada a terme per Josep Bargalló i Badia, el qual afirma que es balla amb gran profusió de closos montblanquins, sense que aquest extrem hagi estat contrastat. Ara per ara, els dos esbarts que afavoreixen les respectives colles executen tant balls importats d'altres indrets (Lleida, Vilanova i la Geltrú...) com adaptacions amb coreografies pròpies d'algunes músiques populars. Avui les músiques s'interpreten amb gralla i timbal, però se sap i està documentat que havien sonat, temps enrere, amb aquest mateix aeròfon o amb el flabiol.

Cos de Bastoners
de l'Esbart Dansaire de l'Orfeó Reusenc. Reus
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

Vestuari: Al llarg dels anys, especialment durant el segle XX, el vestuari dels bastoners ha estat canviant. Des de l'any 2002, però, es va optar per recuperar el vestuari que es documenta en un dibuix del segle XIX. Podem dir que és el mateix per a les dues colles locals, tot i que

amb alguna variació que permet distingir una formació de l'altra. Vegem-ho: espadenyes de vetes (meitat vermelles i meitat blaves), mitges, pantalons de calça curta i camisa blancs, faixa, faldilleta oberta blava amb un viu vermell a la vora, dos mocadors estampats creuats al pit, mocador tipus corbatí al coll, mocadors estampats lligats a les mànigues de la camisa, mocador blau amb la vora vermella lligat al cap i camalls curts blaus a sota el genoll. L'EDOR porta la faixa vermella, un dels mocadors del pit estampat en vermell i l'altre blau fosc amb motius florals, mentre que l'Esbart Santa Llúcia porta la faixa blava, un mocador del pit és estampat clar amb motius florals i l'altre és blau més clar que l'EDOR, també estampat amb motius florals.

Balls: La rodona, Paseíllo, Dalt i baix, Sotacama, Pepitu, La boja, Popurri Dharma, Els escurçons, La marxa llarga, La milana, El popurri de Cambrils, La primera, Vilanova, La petita Xènia, Ball de bastons de Reus.

Cos de Bastoners
de l'Esbart de Santa Llúcia de Reus
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

LA RIERA DE GAIÀ (Tarragonès)

Fins avui, parlar de ball de bastons a la Riera de Gaià vol dir, entre altres coses, parlar d'infants. En efecte, la colla d'aquesta població es nodreix exclusivament de canalla. La joventut, però, no és solament dels integrants sinó que el mateix grup ho és, ja que fou fundat l'any 2002 i la seva primera actuació tingué lloc per la festa major de Santa Margarida.

Per conformar el grup, crear els balls i ensenyar els nous bastoners es va comptar amb la col·laboració de bastoners de la veïna Torredembarra, amb la qual cosa es comprova com la forma de ballar d'ambdues poblacions és compartida i, a la vegada, amb una ascendència penedesenca. El repertori, compost per quatre balls, és

en la seva meitat adquirit de Torredembarra i en l'altra, de nova creació. Les músiques les interpreta una gralla solista.

Vestuari: Pantalons (amb un viu verd i groc al camal) i camisa blancs, camells vermells amb cascavells, faldellí obert del mateix color amb dues sanefes a la vora (una de groga i una de verda), faixa blava, dos mocadors creuats al pit de color vermell estampats amb motius florals i espadenyes amb les vetes vermelles.

Balls: El Patufet, La pavana, Per caminar i Paralel·la.

Ball de Bastons de la Riera de Gaià
Sara Mestre i Batet

LES COLLES

SALOU (Tarragonès)

És difícil de trobar dades històriques de danses o elements festius tradicionals en aquesta població costera tan aferrada al turisme. D'uns anys ençà, però, i gràcies a l'empenta de salouencs i salouenques il·lusionats s'ha anat conformant a poc a poc un corpus d'aquests elements festius. A la tardor-hivern del 2003, amb l'ensinistrament de membres de la Coordinadora de Ball de Bastons de Catalunya es va organitzar una colla de ball de bastons amb alumnes de l'IES Jaume I, el qual sortí al carrer per la festa major d'hivern del 2004.

El repertori d'aquest grup es va conformar totalment nou, prenent com a model balls de la zona baixpenedesa però sense caure en la còpia, només

agafant els cops i moviments característics. Igual que les coreografies, les músiques també foren de nova creació per donar una identitat pròpia a la formació i ben diferenciada de la d'altres indrets. L'acompanyament musical acostuma a anar a càrrec de dues gralles que fan les respectives dues veus i un timbal, tot i que no ha estat estrany que ho facin al so del flabiol i el tamborino.

Vestuari: Espardenyes de vetes negres, mitjons, pantalons i camisa blancs, faldellí obert verd amb un viu platejat a la vora, faixa vermella i mocador al coll verd.

Balls: El rotllet, Sotacama, La passada i Marxa de la Segregació.

Ball de Bastons de Salou
Sílvia Morales Farré

LES COLLES

TARRAGONA (Tarragonès)

De referències de balls de bastons a Tarragona en tenim des de les reculades dates del segle XV. Aquestes referències es van repetint al llarg del temps però, amb les dades de què es disposa, no es pot afirmar amb rotunditat que es tracti de colles autòctonament tarragonines, ja que tot sembla indicar que es tracta de grups vinguts d'altres poblacions. Tal com ens indica l'investigador local Jordi Bertran Luengo, no serà fins a mitjan segle XIX que podem parlar d'un ball de bastons local, el concurs del qual tindrà continuïtat fins als nostres dies. La dissolució de la colla de bastoners que el 1975 portava a terme els balls de bastons tarragonins, la sortida al carrer d'una colla adscrita a l'Esbart Santa Tecla el mateix any i la reestructuració de la colla anterior el 1977 dóna com a resultat que avui hi hagi dues colles en la ciutat que ens ocupa: el Cos de Bastoners de l'Esbart Santa Tecla i el Ball de Bastons de Tarragona (també coneguda com a Colla de Casc Antic).

Com ja s'ha dit (vegeu l'apartat "Famílies"), el de Tarragona és un ball de bastons singular, amb unes característiques que el fan únic tant per la seva forma de ballar, de picar, la música, el vestuari i els personatges. Els balls són extremadament vius i amb una gran quantitat de cops, quasi tants com notes produeix l'instrument musical que interpreta les melodies: la flauta, la qual és de fusta pels bastoners de l'Esbart Santa Tecla i de material plàstic pel Ball de Bastons de Tarragona.

Cos de Bastoners
de l'Esbart Santa Tecla. Tarragona
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

Vestuari: Pantalons, camisa i mitjons blancs, camals amb cascavells, cintes estretes de roba penjant per damunt dels colzes i camals de cascavells, faldellí vermell ribetejat amb un cerrell del mateix color i guarnits amb cintes cosides de forma i manera que formen el dibuix de successius rombes, mocador creuat sobre el pit (el Ball de Bastons de Tarragona el porta estampat amb l'escut de la colla i l'Esbart Santa Tecla és dels anomenats d'herbes), espardenyes de vetes i faixa (vermella el Ball de Bastons de Tarragona i blava l'Esbart Santa Tecla). El Dimoni vesteix com si fos un dels integrants d'un ball de diables, mentre que el Macer ho fa com qualsevol altre bastoner en el cas del Ball de Bastons de Tarragona, mentre que a l'Esbart Santa Tecla ho fa tot vestit de blanc amb una faixa morada.

Balls: La marxa, Els nanos, Sotacama, Timbal o Darreresquena, Rodats, Rodats en centre, Santa Tecla o Doble centre, Pericó, Pericó rodat, Sant Magí, Els ponts, La titanya i La mort del Dimoni.

Ball de Bastons de
Tarragona
Robert Rovira i Ferré

LES COLLES

TORREDEMBARRA (Tarragonès)

Poques són les referències històriques que podem trobar anteriors a la formació actual del Ball de Bastons de Torredembarra. Només alguna a mitjan segle XIX i cap més fins a la fundació de la colla contemporània l'any 1996. De tota manera, és de justícia esmentar que en pràcticament cap festa major no ha mancat la presència de bastoners, és clar, vinguts de fora, la qual cosa demostra el gust d'aquesta població pel ball de bastons. L'estil de ballar d'aquesta colla és propera a la del Baix Penedès. Tot i la seva curta existència fins ara, cal dir que s'han introduït trets diferenciadors prou interessants com ara el fet que en algun ball els bastoners evolucionin amb una mà darrere l'esquena, accionant només un bastó. Enllaçant amb aquests trets als quals fem referència, és fàcil deduir que la majoria dels balls són de nova creació i defugen la temptació de caure en un

recurs fàcil per ampliar repertori com és la còpia. Les músiques s'interpreten habitualment amb gralla i timbal.

Vestuari: Pantalons (amb un viu blau i vermell a la costura del camal) i camisa blancs, faldilla vermella amb sanefa blanca, faixa blava, mocador lligat al pit, camalls amb picarols (un de vermell i un de blau) i espadenyes de vetes vermelles i blaves. El banderer porta la faldilla blava i la faixa vermella.

Balls: La creu, La gallega, La nova, La passada, La rotllana, La titaranya, Xotis, El Patufet, Nova 2002, La pallarufra, Sotacama.

Ball de Bastons de Torredembarra
Àngel Vallverdú Rom

LES COLLES

Ball de Bastons de Valls
Àngel Vallverdú Rom

VALLS (Alt Camp)

Diverses publicacions sobre els Xiquets de Valls parlen de l'existència del ball de bastonets en aquesta població. Sempre, però, aquesta dansa ha estat relacionada amb les festes decennals dedicades a la Mare de Déu de la Candela. Així, se'n cita l'existència el 1791 (recordem que aquesta festa se celebra tots els anys acabats en 1) i en trobem diverses aparicions en anys posteriors, amb nombroses intermitències. Mirant aquestes dates i fins el 1941, ben poques Decennals trobem que hi manqui aquesta dansa, sempre anomenada "bastonets." La darrera reorganització fou la de 1992.

La seva forma de ballar ha estat creada a partir de 1992 (convé recordar que durant gairebé cinquanta anys Valls no disposà de formació pròpia) i no s'adscriu a la forma de ballar de cap altra família bastonera. Els seus moviments són simples i portats a terme sense una força especial.

El repertori actual es basa en melodies populars adaptades com a ball de bastons, una música que fou recollida per l'organista de la catedral de Tarragona Ramon Bonet Vallverdú (vallenc de naixement) durant el segle XIX i altres de composició contemporània. Les músiques avui s'executen al so de la gralla i el timbal, tot i que anteriorment havien evolucionat al so del violí o de la flauta.

Vestuari: Pantalons, espardenyes i camisa blancs, mitjons vermells, camals amb cascavells, faldellí blau cel amb la vora blanca, armilla estampada amb motius florals, corbatí vermell i mocador al cap del mateix color.

Balls: Ball de Valls, La rodona, Ball de la processó, La nostra, El 2.15, La Dharma, el Ball de bastons de Mollerussa i el Popurri.

LES COLLES

EL VENDRELL (Baix Penedès)

Consta que el 1733 el Ball de Bastonets del Vendrell va actuar a Reus. Aqueixa és la primera dada que podem obtenir d'aquesta població. Durant el segle XIX en trobem també alguna referència, igual que a principis del XX. Una data important, però, la tenim l'any 1932, quan es forma una colla de la qual es coneixen els integrants, que foren ensinistrats per Josep Urpí Domingo, Petó, cap de colla dels bastoners de l'Arboç. La formació local ha passat per èpoques d'alts i baixos i contínues intermitències en el segle passat. La darrera reestructuració del ball de bastons local tingué lloc el 1979.

La forma de ballar que aprengueren el 1932 és la que, essencialment, ha perdurat fins als nostres dies, ja que una observació no gaire acurada permet observar els trets en comú que mantenen amb el ball arbocenc, i no solament això, sinó que part del repertori és compartida. Quant a l'acompanyament musical, reculls del principi del segle XX (anterior a 1932) i notes orals recollides per prestigiosos folkloristes com Aureli Capmany constaten que anava a càrrec del flabiol. De tota manera, la documentació gràfica disponible i testimonis consultats ens indiquen que a partir de 1932 l'execució de les músiques ha anat a càrrec de la gralla, unes vegades com a instrument solista i altres, com és el cas de l'actualitat, dins d'una formació de gralles i timbal.

Ball de Bastons del Vendrell
Sílvia Morales Farré

LES COLLES

Vestuari: La variabilitat ha estat una tònica important i constant en aquesta formació, i és relativament fàcil de trobar fotografies dels anys trenta amb una indumentària més propera a la dels bastoners de Valls que no pas a la de la resta de formacions veïnes. Més cap aquí, el vestuari s'ha anat assemblant més als estàndards penedesencs, però variant les característiques dels atributs en funció de la colla que els vestís. Així doncs, ara per ara el vestuari es compon de pantalons i camisa blancs, espadenyes de vetes negres, faixa negra, faldellí i camalls amb cascavells tot de color verd o groc i mocador estampat (d'herbes) penjant al costat i creuat sobre el pit.

Ball de Bastons del Vendrell
Robert Rovira i Ferré

Balls: Sotacama, La boja, El pastoret, El ram-ram, L'Aboi, La Romengos, Rosanna i El rotllet.

Bastons. Ball de Bastons del Vendrell
Anna Fargas i Fàbra

A group of people, mostly women, are dressed in traditional Catalan costumes, including white blouses with colorful embroidered aprons. They are in a dynamic pose, suggesting a dance performance. The image is covered with a solid blue filter. The text is centered over the image.

ALTRES POBLACIONS

ON HI HA HAGUT BALL DE BASTONS

POBLACIÓ	COMARCA	DATA-REFERÈNCIA
Ardenya	Tarragonès	Actuació a Tarragona, segle XVII
Alcover	Alt Camp	Actuació a Tarragona, segle XVII
Alió	Alt Camp	Actuació a Tarragona, segle XVII
Bràfim	Alt Camp	Actuació a Tarragona, segle XVII
Pla de Santa Maria	Alt Camp	Segle XVII
Vila-rodona	Alt Camp	Segle XVII
Montbrió del Camp	Baix Camp	En actiu entre 1996 i 2000
La Selva del Camp	Baix Camp	Primeres referències: sembla que al segle XV Darrera referència: anys 60 segle XX
Tortosa	Baix Ebre	1557
Albinyana	Baix Penedès	En actiu entre 1948 i 1956
Bonastre	Baix Penedès	En actiu a mitjan segle XX
El Papiollet (Sant Jaume dels Domenys)	Baix Penedès	En actiu a mitjan segle XX
Santa Coloma de Queralt	Conca de Barberà	Segle XIX
Bellmunt del Priorat	Priorat	Datable entre final segle XIX i principi del XX
Cabacés	Priorat	Datable a principi segle XX
Capçanes	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
Falset	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
Gratallops	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
El Lloar	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
Marçà	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
El Masroig	Priorat	Datable entre finals del segle XIX i principis del XX
El Molar	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
Porrera	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
Torroja del Priorat	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
La Vilella Alta	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.
La Vilella Baixa	Priorat	Segons referència trobada a l'arxiu d'Aureli Capmany. Sense data concreta.

LA COORDINADORA DE BALL DE BASTONS DE CATALUNYA

L'any 1976 va tenir lloc a Santa Maria d'Oló (Bages) la Primera Trobada de Bastoners de Catalunya. Aquella iniciativa tingué continuïtat i s'anà repetint cada any en un lloc diferent fins que, el 1985, les colles de bastoners que anaven participant en aquell esdeveniment decidiren organitzar-se i fundar la Coordinadora de Ball de Bastons de Catalunya.

En aquella primera edició del 1976 hi participaren sis colles. En les actuals Trobades Nacionals de Bastoners de Catalunya hi solen participar entre cinquanta i cinquanta-cinc colles. Això ens farà adonar que en aquests anys el món bastoner s'ha ampliat moltíssim i la Coordinadora és l'ens que aglutina la pràctica totalitat de les més de cent colles que existeixen al nostre país.

Si bé inicialment el gran objectiu de la Coordinadora era l'organització de les Trobades Nacionals de Bastoners conjuntament amb la colla de la població on es celebrés la Trobada aquell any, amb el pas dels anys ha anat agafant nous compromisos i donant nous serveis a les colles sense bandejar, és clar, les ja esmentades Trobades Nacionals. Assessorament legal a les colles (tant a les existents com a les de nova constitució), assessorament artístic, tècnic i històric a grups que es formen de nou, recerca i documentació sobre el ball de bastons; col·laboració amb administracions de tot tipus; difusió del ball de bastons a mitjans de comunicació i a la societat en general; promoció de la identitat pròpia de cada ball de bastons de Catalunya; foment del coneixement mutu, el respecte i la convivència entre colles. Aquestes són, entre d'altres, les principals funcions de la Coordinadora de Ball de Bastons de Catalunya.

Per a més informació, i si voleu contactar amb la Coordinadora, només cal que visiteu el portal a Internet <http://www.balldebastons.cat> o que escriviu un correu electrònic a coordinadora@balldebastons.cat.

APROXIMACIÓ A UN GLOSSARI DE TERMES BASTONERS

Aquest glossari es referirà a allò comprès dins dels balls de bastons de les comarques tarragonines. Els termes que hi trobareu reflectits poden també trobar-se, o no, en altres indrets amb tradició bastonera de Catalunya. És, doncs, una aproximació elaborada a títol enunciatiu i no pas restrictiu.

Abanderat: Dit del bastoner que porta la bandera mentre balla. En algunes ocasions, aquest bastoner també fa les funcions de cap de colla.

Bandera: Peça de roba de dimensions reduïdes subjectada a una asta sostinguda per un bastoner que només acciona un bastó. Gran part de grups de bastoners (no pas tots) en porten. Convé no confondre-la amb els estendards de què disposen algunes formacions i que no tenen a veure amb la dansa pròpiament dita. | Dit del bastoner que porta la bandera mentre balla.

Banderer: Vegeu abanderat.

Bastó: Peça de fusta, generalment d'alzina, de formes i mides variables que accionen els bastoners en el ball de bastons, tot picant-los amb si mateixos o amb la resta dels companys de formació.

Bastonaire: En bona part de les contrades meridionals de Catalunya, dit del que construeix bastons per a ball de bastons. | Denominació del bastoner en certs indrets de la Catalunya Vella.

Bastoner/a: Dit d'aquell que porta a terme el ball de bastons.

Bastonets, ball de (o dels): Denominació col·loquial del ball de bastons. No forçosament els bastons han de ser de dimensions reduïdes perquè el ball s'anomeni així.

Camal: Vegeu camall.

Camall: Peça de tela o cuir, de mides i colors variables, amb cascavells cosits en un nombre també variable depenent de la colla, i disposada a la cama del bastoner, tant al turmell com al séc de la cama. Generalment se subjecta amb vetes de roba que es nuen al tombant de la cama. En el cas de les de cuir, acostumen a subjectar-se per corretges amb sivella.

Cap de colla: Bastoner que comanda la formació de bastoners, tant en el cos de dansa estrictament com també en les contractacions i relacions externes de la colla. Moltes vegades aquest bastoner fa les funcions d'abanderat.

Capità: En alguns indrets, denominació donada al cap de colla.

Cascavell: Esfereta de metall, de mides variables, buida amb una boleta dins que ressona quan la belluguen els bastoners per acció del moviment de les cames tot seguint el ritme de la música.

Clos: Moviment que executen els bastoners de les formacions compreses dins la família de la Conca de Barberà (vegeu l'apartat "Famílies") per rematar una frase de la música. Concretament, el moviment consisteix que els bastoners anomenats dreters o paradors aturin els cops que els imprimeixen els esquerrers o picadors. Es tracta d'una seqüència de tres cops.

Colla: Formació de bastoners, amb un nombre mínim de vuit individus, que porten a terme el ball de bastons.

Corrida: Vegeu marxa. | Nom d'un ball de bastons que es balla en diversos indrets.

Espardenya: Peça de calçat que vesteixen els bastoners. Es compon d'una sola d'espart que porta cosida una talonera del mateix material i la puntera de loneta blanca coberta amb vetes de colors variables segons la colla. La puntera s'uneix a la talonera per mitjà d'altres vetes que es perllonguen més enllà de la talonera i permeten lligar-se al turmell del bastoner, de manera que subjecten l'espardenyia.

Faixa: Peça de roba estreta i allargada, amb serrells a les puntes, que s'embolica a la cintura dels bastoners per protegir-los la part inferior de l'esquena.

Faldellí: Peça de roba estreta i allargada que es col·loca per sota la cintura dels bastoners a mode, precisament, de les faldilles femenines que acostuma a cobrir fins a mitja cuixa. Depenent de la colla pot anar oberta o no, amb diversos colors i guarniments tals com cintes, vius o puntes.

Faldilla: Vegeu faldellí.

Faldilleta: Vegeu faldellí.

Flabiol: Instrument musical, aeròfon de bisell, que històricament ha acompanyat la majoria de balls de bastons a tot Catalunya (vegeu l'apartat de "Músiques"). | Denominació genèrica popular que han rebut algunes flautes dolces.

Flabiolaire: Dit de l'interpret de flabiol.

Gralla: Instrument musical, aeròfon de llengüeta doble, que acompanya tradicionalment gran part dels balls de bastons a la zona del Penedès i part del Camp de Tarragona (vegeu més informació a l'apartat de "Músiques").

Graller: Dit de l'interpret de gralla.

Marxa: Dit dels balls de bastons que s'executen amb moviment, desplaçant la formació.

Músic: Dit de l'interpret de les músiques del ball de bastons.

Picar (els bastons): A la Conca de Barberà, ballar el ball de bastons.

Picarol: Vegeu cascavell.

Processó: Vegeu marxa. | Nom d'un ball de bastons que es balla en diversos indrets.

Quadre: En algunes colles, formació completa de vuit bastoners. En altres colles, part de la formació de ball que es compon de quatre bastoners.

Rebate: Denominació que rep una seqüència ràpida de tres cops per rematar una frase del ball de bastons, similar al clos de la Conca de Barberà, però amb moviments diferents.

Sotacama: En la majoria de colles, acció de picar un o els dos bastons per sota la pròpia cama amb els d'un altre bastoner. En algunes colles, picar els propis bastons per sota les cames del mateix bastoner. | Ball de bastons que es balla, amb diferents músiques, a múltiples indrets.

Vió (o viu): Veta de roba de color disposada a la vora del faldellí, dels camalls amb cascavells o dels pantalons.

PER SABER-NE MÉS

AMADES i GELATS, Joan. Supervivències de les danses primitives. Separata del butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria. 1926.

AMADES i GELATS, Joan. Danses de la terra. *Música i dansa tradicional de les comarques de Barcelona*, volum 1. Edició a cura de Jan Grau i Lluís Puig. Tarragona: Edicions El Mèdol, 1997.

ARROYO JULIVERT, Salvador, i BOFARULL TERRADES, Manuel. *Folklore d'Albinyana i les Peces*. Valls: Cossetània Edicions, 2004.

BALL DE BASTONS DE L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ. *Programa de la XXIX Trobada Nacional de Bastoners de Catalunya*. L'Espluga de Francolí: Ball de Bastons de l'Espluga de Francolí, 2004.

BALL DE BASTONS DE LLORENÇ. 1896–1996. Pròleg de Josep M. Viñas, cap de colla. Llorenç del Penedès: Ball de Bastons de Llorenç, 1996.

BARGALLÓ I BADIA, Josep. *Restauració de les danses tradicionals de Reus*. Edició de l'autor. Sant Sadurní: Gràfiques Llopart, 1992.

BERTRAN LUENGO, Jordi. *El ball de bastons a Tarragona*. Tarragona: Cos de Bastoners de l'Esbart Santa Tecla, 1990.

BERTRAN LUENGO, Jordi, i LÓPEZ-MONNÉ, Rafael. *Santa Tecla. Les festes de Santa Tecla: identitats tarragonines*. Tarragona: Arola Editors, 2004.

CAPMANY, Aureli. *El ball de bastons de Gelida*. Barcelona: J. Roca Miracle, 1948.

COORDINADORA DE BALL DE BASTONS DE CATALUNYA (en actualització constant)
<http://www.balldebastons.cat> [portal bastoner]

CRUANYES I OLIVER, Esteve, i Robert ROVIRA I FERRÉ. *Ball de bastons de l'Arboç, 225 anys d'història*. L'Arboç: Ball de Bastons de l'Arboç, 1995.

DIVERSOS AUTORS. “Els balls de bastons”, dins *Atles de Dansa Tradicional Catalana*. Tarragona: Editorial Altafulla, 1995.

DIVERSOS AUTORS. “El ball de bastons”, dins *Fonoteca de Música Tradicional Catalana*, Sèrie 2: Temes monogràfics, volum 2. Barcelona: Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC) de la Generalitat de Catalunya, 2001.

ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES. *Balls d'espases i bastons* (1a part). Presentació de Blai Fontanals i Argenté. Sitges: Escola de Grallers, 1986.

ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES. *Balls d'espases i bastons* (2a part). Presentació de Blai Fontanals i Argenté. Sitges: Escola de Grallers, 1987.

GRINÓ, Gerard, treball inèdit sobre la colla de l'Espluga de Francolí

MOLINER, Joan; LÓPEZ, Pilar. “Consueta de les tonades de Santa Tecla”, dins *Quaderns de la Festa Major*, número 13, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1998.

MOREIRA, Joan, *Llibre de folklore tortosí*, 1934.

PUJOL, Francesc; Joan AMADES. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i*

GRIÑÓ

GRIÑÓ, Gerard, treball inèdit sobre la colla de l'Espluga de Francolí.

MOLINER, 1998

MOLINER, Joan, amb la col·laboració de LÓPEZ, Pilar. "Consueta de les tonades de Santa Tecla", dins Quaderns de la Festa Major, número 13, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1998.

MOREIRA, 1934

MOREIRA, Joan, Llibre del folklore tortosí, 1934.

PUJOL/AMADES, 1936

PUJOL, Francesc, i Joan AMADES. Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors. Vol. 1: Dansa. Barcelona: Cançoner Popular de Catalunya, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, 1936.

VALLVERDÚ/ROVIRA, 2005

VALLVERDÚ, Àngel, i ROVIRA, Robert. Les músiques del ball de bastons i el seu context. Valls: Cossetània Edicions, 2005.

La UNESCO, per mitjà de la Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, l'ha definit com "les pràctiques, les representacions, les expressions, els coneixements, les habilitats, així com els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que hi estan associats, que les comunitats, els grups i, en alguns casos, els individus reconeixen com part del patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, transmès de generació en generació, es veu constantment recreat per la comunitat i grups en resposta a un entorn, en interacció amb la natura i la seva història, i els proporciona un sentit d'identitat".

Cos de Bastoners de l'Esbart Dansaire
de Santa Tecla. Tarragona
Robert Rovira i Ferré